

مروری بر کتاب تفسیر همگام با وحی

تفسیر همگام با وحی؛ عبدالکریم بهجت پور؛ ج ۱، ۳ جلد، قم: تمهید، ۱۳۹۱.

شک نخستین تفسیر قرآن توسط شخص رسول اکرم (ص) انجام پذیرفته است؛ چون او به هنگام نزول آیات ناگزیر مفهوم و هدف اصلی آیه را تفسیر می نمودند.^۱ قرآن در این باره می فرماید: «أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ».^۲

نیژتردید نیست که پیامبر (ص) بر اساس نزول آیات به تفسیر و تبیین آیات می پرداخته و به شکل شفاهی، مخاطب اولیه نزول را با معارف و مفاهیم بلند قرآن آشنا می ساخته اند: «فَإِذَا قَرَأْتَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ».^۳

آیت الله معرفت می نویسد: «پیامبر اکرم (ص) به طور مداوم قرآن را آیه به آیه که بر صحابه تلاوت می کرد، مواضع ابهام آن را بر طرف می ساختند».^۴

پس از پیامبر (ص) که به شکل شفاهی تفسیر و تبیین قرآن می فرمودند، می توان از مصحف علی (ع) به عنوان مصحفی که بر اساس ترتیب نزول گردآوری شده نام برد؛ جایی که حضرت علی (ع) در پی نزول هر آیه یا آیات، شان نزول، قرائت، مطلق و مقید و توضیحات آن را در مصحف خود گردآوری و ضبط می نمود.^۵

پس از مصحف حضرت امیر (ع) و تا قرن چهاردهم اثری مستقل که به ترتیب نزول به تفسیر سوره های قرآن پرداخته باشد یافت نمی شود، اما در قرن حاضر عبدالقادر ملاحویش آل غازی تفسیر تنزیلی خود با عنوان «بیان المعانی» را در سه جلد نگاشت که چاپ اول آن در سال ۱۳۸۲ ق در دمشق به انجام رسید.^۶ در همین زمان محمد عزه دروزه تفسیری کامل در ده جلد با عنوان «التفسیر الحدیث» در بیروت به طبع رسانید.^۷

۲. طبقات مفسران شیعه، عقیقی بخشایشی، ص ۲۵۳

۳. نخل: ۴۴.

۴. قیامت: ۱۸.

۵. ترجمه تفسیر و مفسران، ج ۱، ص ۱۶۲.

۶. التمهید فی علوم القرآن، ج ۱، ص ۲۹۲-۲۹۹.

۷. رک به: بیات المعانی، دمشق: مطبعه الترقی، ۱۳۸۲ ق.

۸. رک به: تفسیر الحدیث، قاهره: دار احیاء الکتب العربیه، ۱۳۸۳ ق.

چکیده: کتاب تفسیر همگام با وحی اثر عبدالکریم بهجت پور کتابی تفسیری با رویکرد تنزیلی است که در سال ۱۳۹۱ توسط انتشارات تمهید به زیور طبع آراسته شده است. مفسر در این تفسیر، ترکیبی از منابع لغوی، تاریخی، تفسیری در روش ها و گرایش های گوناگون و تفاسیر به سبک ترتیب نزولی را مورد استفاده قرار داده است. نویسنده نوشتار حاضر کوشیده است از وجوه مختلف، کتاب مذکور را معرفی نماید. وی در راستای این هدف، نخست به اختصار پیشینه تفسیر نزولی را بیان و در ادامه، نگاهی کلی به ساختار کتاب از جمله عنوان اثر، مؤلف آن، و هدف او از نگارش کتاب، دارد. ساختارشناسی کتاب از قبیل ساختار کلی کتاب و ساختار تفسیری هر سوره، از دیگر مباحث مطرح در نوشتار می باشد. بخش دیگر نوشته به منبع شناسی کتاب تفسیر همگام با وحی و روش، گرایش و اسلوب تفسیری کتاب، اختصاص دارد. نویسنده در نهایت نوشتار خود را با بیان نقاط قوت و نوآوری های کتاب مذکور و ارائه پیشنهاداتی، به پایان می رساند.

کلیدواژه ها: کتاب تفسیر همگام با وحی، عبدالکریم بهجت پور، تفسیر تنزیلی، تفسیر قرآن، ترتیب نزول، معرفی کتاب.

تفسیر با رویکرد تنزیلی از جمله نگرش های نوبه قرآن در عصر حاضر است. این نوشتار کوششی است برای معرفی و بررسی یکی از این تفاسیر با عنوان همگام با وحی نوشته عبدالکریم بهجت پور. در این مقاله روش تفسیری مفسر، اجتهادی جامع با گرایش اجتماعی ارزیابی شده است. مفسر در این تفسیر ترکیبی از منابع لغوی، تاریخی و تفسیری در روش ها و گرایش های گوناگون و تفاسیر به سبک ترتیب نزولی را استفاده کرده است. منهج مفسر و ساختاری که در هر سوره به کار گرفته شده است، مخاطب را با تفسیری سازوار و هماهنگ از سوره آشنا می کند. در ادامه به بیان نوآوری های این تفسیر در مقایسه با سایر تفاسیر پرداخته شده است. کوشش نگارنده این است تا از وجوه مختلف، تفسیر همگام با وحی را معرفی و بررسی نماید تا از این رهگذر جامعه علمی با آن آشنا و رابطه ای نیک با معارفش برقرار نماید.

پیشینه تفسیر تنزیلی

تفسیر به سبک تنزیلی^۱ را می توان به قدمت نزول قرآن دانست. بدون

۱. مراد از سبک تنزیلی همان تفسیر به ترتیب نزول است.

ب) مؤلف کتاب

نگارنده این اثر عبدالکریم بهجت پور است. ایشان پس از سال‌ها تلمذ در محضر استادان بزرگی چون آیات عظام معرفت، مکارم شیرازی، بهجت، شبیری و... در سال ۱۳۸۰ موفق به کسب مدرک سطح ۴ (دکتری) در رشته تفسیر و علوم قرآن از حوزه علمیه قم شد. وی در کنار تألیف و پژوهش به تدریس دروس تخصصی تفسیر و علوم قرآن و فقه و اصول در حوزه علمیه قم و دانشگاه‌ها مشغول است.

این محقق قرآن پژوه آثار زیادی اعم از کتاب و مقاله تألیف و به جامعه علمی عرضه نموده است که برخی از مهم‌ترین آنها به عبارتند از:

تحریف ناپذیری قرآن، درآمدی بر اصول تحول فرهنگی با الهام از نزول تدریجی قرآن، «تفسیر فریقین مبانی، اصول، قواعد»، تفسیر تنزیلی مبانی اصول قواعد و فواید از جمله تألیفات مفسر است.

نظریه الگوی اسلامی مهندسی فرهنگی و قرآن و تکنولوژی از جمله نظریه‌های جدید ایشان در حوزه تفسیر و علوم قرآن است.

ج) هدف از نگارش کتاب

نویسنده در مقدمه بحث رسالت قرآن را مطرح و ضمن آن به هدف و انگیزه خود اشاره می‌نماید. ایشان در ابتدا هدف قرآن را ایجاد تحول و تغییر در انسان شمرده و می‌نگارد:

هدف قرآن ایجاد تغییر و تحول در انسان است. این هدف ایجاب می‌کند تا خدای حکیم محتویات قرآن را با سبک و ترکیبی ویژه در طول بیست و سه سال نازل فرماید و تأثیرات شگرف، گسترده، عمیق و پایداری را در حیات بشری به یادگار گذارد.^{۱۶}

وی پس از بیان این مطلب مخاطب را به این مطلب متوجه می‌سازد که نکته حائز اهمیت رسالت پیامبر (ص) روشی است که در ایجاد تغییر و تحول در جامعه براساس قرآن در پیش گرفته شده است و علاوه بر محتوای قرآن لازم است تا روش تحول دینی نیز از قرآن گرفته شود:

هدف از نزول قرآن و محتوای بلند آن و حتی بیاناتی که در چارچوب سنت و در راستای نزول قرآن در اختیار پیامبر (ص) قرار می‌گیرد، جز در پرتو تبعیت کامل و خالص پیامبر (ص) از محتوا و روش حاصل نمی‌شود.^{۱۷}

وی بر آن است که راه به دست آوردن روش تحول دینی، جز از راه سبک تنزیلی و نشستن در پای درس سوره سوره و آیه آیه قرآن حاصل نمی‌شود و این را علت گرایش خود به این سبک مطرح می‌کند:

پایه مطالعات روش شناسانه تحول براساس قرآن را باید مرتبط با نزول تدریجی دانست. با تلقی صحیح این سبک قرآنی تنزیلی است که ما

۱۶. همگام با وحی، ج ۱، ص ۲۳.

۱۷. همگام با وحی، ج ۱، ص ۲۵.

کتاب «معارج التفکر و دقائق التدبیر» که به مسئله تدبیر در قرآن براساس ترتیب نزول پرداخته، از جمله تألیفات در این زمینه است. نویسنده این تفسیر را در سال ۲۰۰۰ میلادی و در شش جلد به نگارش درآورد.^۹

محمد عابد جابری در سال ۲۰۰۸ م تفسیری با نام «فهم القرآن الحکیم التفسیر الواضح حسب ترتیب النزول» نوشته و آن را در سه جلد به زیور طبع آراست.^{۱۰}

تفسیر دیگری که با سبک ترتیب نزول به رشته تحریر درآمده و در مقدمه آن به بیان برخی مطالب مرتبط با مبانی و اصول این سبک پرداخته شده است، «پا به پای وحی» تألیف مهندس مهدی بازرگان است که در دو مجلد نوشته شده است. وی با طرح مقدماتی انگیزه تفسیر به این سبک را پاسخ به این سؤال که چرا و چگونه آیات و تعلیمات قرآن تدوین و تنزیل یافته و رسالت خدا به دست فرستاده‌اش به چه ترتیب و با چه روشی انجام گرفت می‌شمرد.^{۱۱}

اما تفسیر «همگام با وحی»^{۱۲} از مهم‌ترین تفاسیر تنزیلی معاصر است که در این مقاله به معرفی و بررسی آن در چند محور خواهیم پرداخت:

اول: نگاهی کلی به ساختار تفسیر همگام با وحی**الف) نامگذاری و عنوان اثر**

مراد از تفسیر، تفسیر کتاب شریف قرآن کریم است و منظور از همگام با وحی، همان ترتیب نزول است. نگارنده اثر با این عنوان خواسته نگاه خود را به تفسیر بیان کند؛ چرا که تفسیر تنزیلی چیزی جز همگامی با وحی نیست. نکته قابل توجه اینکه دو نوع همگامی و همراهی قابل تصور است: اول اینکه همانند برخی از نویسندگان مسلمان و بسیاری از شرق شناسان که برای تاریخ‌گذاری (کرونولوژی)^{۱۳} قرآن تلاش کرده‌اند پیش برود که مورد پذیرش نویسنده نیست. دوم آنکه براساس نقل تاریخی و روایات رسیده این روند دنبال شود که نظر نگارنده در این باره چنین است: «ترتیب نزول سوره‌ها امری تاریخی و مرتبط با ۲۳ سال رسالت پیامبر اکرم (ص) است که در این‌گونه موارد مطمئن‌ترین راه کشف ترتیب نزول، گزارش‌های تاریخی است».^{۱۴}

و منظور از وحی، همان وحی قرآنی خاص است که به قلب نازنین پیامبر (ص) نازل می‌شد: «کتاب انزلناه الیک لتقرأه علی الناس علی مکث».^{۱۵}

۹. عبدالرحمن حسن حنبله المیدانی، دمشق: دارالقله، ۱۴۲۰ ق.

۱۰. محمد عابد الجابری، فهم القرآن الحکیم التفسیر الواضح حسب ترتیب النزول؛ بیروت: مرکز دراسات الوجد العریبه.

۱۱. بازرگان، مهدی؛ پایه پای وحی؛ تهران: انتشارات دفتر فرهنگ اسلامی، چاپ سوم، ۱۳۸۷، ج ۱ ص ۷-۸.

۱۲. سه جلد این اثر تاکنون به طبع رسیده و دو جلد آن نیز آماده چاپ است و پیش‌بینی شده در ۲۰ جلد به اتمام خواهد رسید.

۱۳. chronology به معنای تعیین تاریخ پدیده‌ها و رویدادها، دانشی است که تاریخ و مراتب زمانی حوادث را بررسی و تعیین می‌نماید. حسن انوری، فرهنگ بزرگ سخن، ج ۳، ص ۱۵۶۹.

۱۴. همگام با وحی، ج ۱، ص ۹۲.

۱۵. اسرا: ۱۰۶.

می‌کند و در آن نام سوره و وجه تسمیه، مکی و مدنی بودن سوره، جایگاه سوره در ترتیب نزول و ترتیب مصحف و سوره‌های قبل و بعد آن روشن می‌شود. سپس تعداد آیات هر سوره را بر اساس شماره‌گذاری مشهور (کوفی) ذکر می‌کند. در برخی سوره‌ها که آیات استثنایی برای آنها شمرده شده است، به داوری در این زمینه می‌پردازد.

۲-۱. غرض و محتوای سوره

نگارنده در این بخش غرض سوره را با نگاهی هدایتی، تربیتی بیان کرده و برای هر سوره هدفی مشخص که همه سوره را مانند نخ تسبیح به هم پیوند می‌دهد ذکر می‌نماید. بر این اساس، ایشان را باید پیرو سبک علامه طباطبایی دانست که سوره‌ها را غرض محور می‌داند نه موضوع محور.

۳-۱. ارتباط سوره‌ها

از دیگر نکات نو و مفیدی که مخاطب را در مطالعه تفسیر هدفمند کرده و به او مسیری روشن از مطالعه تفسیر تنزیلی می‌دهد، بحث ارتباط سوره‌هاست. هیچ‌یک از مفسران بدین شکل و با استفاده از نزول سوره‌ها به ارتباط سوره‌ها نپرداخته‌اند. تلاش مؤلف اثر اثبات ارتباط عقلانی بین سوره موجود و سوره‌های قبل است تا تصویری کامل و کلی از هماهنگی نزول قرآن توسط خدای حکیم به دست دهد.

۴-۱. شأن نزول سوره

در جایی که سوره دارای شأن نزول باشد مفسران را آورده و رابطه آن را با محتوا و مقاصد سوره تبیین می‌کند. از نوآوری‌های این تفسیر آن است که با توجه به سیر نزول سوره‌ها در این بخش نسبت به شأن نزول‌ها داوری صورت می‌گیرد.

۵-۱. فضیلت سوره‌ها

از نکاتی که در بحث مقدماتی سوره پرداخته می‌شود، استفاده از روایات فضایل است. باید اضافه کرد که نگارنده برای استعمال این‌گونه اخبار در تفسیر خود دو شرط قائل است: اول اینکه مرتبط با غرض سوره باشد و دوم اینکه سند قابل اعتنایی داشته باشد. سوره حمد و سوره عادیات از جمله سوره‌هایی است که در آن از روایات فضایل استفاده شده است، ولی غالباً از شان نزول بر مبنای ایشان استفاده نشده است.

۶-۱. گام تحول

در تفسیر همگام با وحی، این بحث اهمیت ویژه‌ای در نگاه مفسر دارد در صورت وجود گامی از گام‌های تحول^{۱۹} به آن می‌پردازد. ایشان تلاش دارد با بیان گام تحول، نقش آن را در فرایند اصلاح فرد و جامعه توضیح دهد. مؤلف در این باره چنین می‌نویسد:

در تحول همه جانبه دینی فرد و جامعه، برخی از موضوعات نقشی

شیوه انتقال مؤثر مفاهیم دینی را به مخاطب دریافت می‌کنیم و نحوه تحول همه جانبه انسان و جامعه شرک زده را تا انسان و جامعه به خدا پیوسته و تکامل یافته خواهیم دانست.^{۱۸}

دوم) ساختارشناسی کتاب

الف) ساختار کلی کتاب

همان‌گونه که اشاره شد، تا کنون سه جلد از این اثر منتشر شده است. مطالب جلد اول، مقدمه و تفسیر چند سوره است. آنچه در مقدمه این کتاب می‌آید بدین شرح است:

۱. رسالت قرآن (ره‌آورد رسالت قرآن، رابطه روش و رسالت، تنزیل قرآن و شناخت روش قرآن و تربیت دینی و جاودانگی تحول دینی)

۲. به سخن در آوردن قرآن (تفسیر، روش‌ها و گرایش‌های تفسیر، سبک‌های تفسیری و تفسیر به ترتیب نزول)

۳. فواید سبک تفسیر تنزیلی (فواید روش شناختی و فواید مرتبط با فرآیند فهم و تفسیر)

۴. مشروعیت تفسیر تنزیلی

۵. قواعد تفسیر تنزیلی، شیوه دست‌یابی به جدول معتبر ترتیب نزول سوره، دست‌یابی به ترتیب نزول آیات، ملاک وحدت سوره‌ها، تناسب سوره‌ها، کشف تغییر و تحول‌های دینی و ممنوعیت دخل و تصرف در قرآن رسمی)

۶. پیشینه تألیف تفسیر بر اساس ترتیب نزول

نگارنده کتاب بعد از بیان مقدمه مبسوط خود در ۱۴۰ صفحه، که مجموعه مباحث نظری پیش‌گفته را درباره این سبک توضیح داده است، به تفسیر ۲۴ سوره ابتدای نزول، یعنی علق، قلم، مزمل، مدثر، حمد، مسد، تکوین، اعلی، لیل، هجر، ضحی، شرح، عصر، عادیات، کوثر، ماعون، کافرون، فیل، فلق، ناس، توحید، نجم و عبس در این جلد پرداخته است. ایشان در جلد دوم به تفسیر سوره‌های ۲۴ تا ۳۹ نزول پرداخته و ۱۵ سوره قدر، شمس، بروج، تین، قریش، قارعه، قیامت، همزه، مرسلات، قاف، بلد، طارق، قمر، ص و اعراف را در این جلد تفسیر نموده‌اند. در جلد سوم نیز به تفسیر سوره‌های جن، یس، فرقان، فاطر، مریم و طه، یعنی ۴۰ تا ۴۵ نزول را تفسیر و به مخاطبان خود عرضه نموده‌اند.

ب) ساختار تفسیری هر سوره

مدل نگارش تفسیری سوره در کتاب را می‌توان به دو بخش مقدماتی و محتوایی تقسیم نمود.

۱. بخش مقدماتی

در این بخش و قبل از ورود به تفسیر سوره، موارد ذیل مطرح شده است:

۱-۱. شناسه سوره

شناسه اولین بخشی است که مفسر در تفسیر هر سوره آن را مطرح

۱۹. منظور نویسنده، مسیر تحول جامعه متوحش و بی‌فرهنگ عرب آن زمان به جامعه متمدن و مرحله‌ای که پیامبر در این مسیر طی کرده است.

ذکر نکته‌های روش‌شناختی در انتهای هر سوره کوچک و در بین سوره‌های بلند از ویژگی‌های متمایز این تفسیر است. این نکات شامل شیوه‌های پروردگار حکیم در مطرح کردن مسائل و موضوعات مختلف است که شاید خلأ اصلی خیلی از مسائل دینی باشد که با وجود محتوا ولی با نداشتن روش درست دینی به هدف نمی‌رسد.

سوم: منبع‌شناسی تفسیر همگام با وحی

استفاده درست و متنوع از منابع معتبر از جمله نقاط قوت این تفسیر است. مهم‌ترین این منابع عبارتند از:

۱. منابع تفسیری

الف) مصحفی

مجمع‌البیان، تألیف امین الاسلام طبرسی، کنز الدقایق، مرحوم مشهدی قمی، الجوهر الثمین، تألیف سید عبدالله شبر، حجة التفاسیر، تألیف عبد الحجه بلاغی، المیزان، تألیف سید محمد حسین طباطبایی، تفسیر نمونه، تألیف ناصر مکارم شیرازی و همکاران، احسن الحدیث، تألیف سید علی اکبر قرشی، من وحی القرآن، تألیف علامه فضل الله، من هدی القرآن، تألیف مدرسی، فی ظلال القرآن، سید قطب، المنار، محمد عبده، تفسیر المراغی، از مصطفی المراغی، تفسیر القرآن العظیم، تألیف اسماعیل بن عمرو، ابن کثیر، تفسیر القرآن العظیم، تفسیر الکشاف، تألیف جلاله زمخشری، تفسیر الجواهر، تألیف طنطاوی، جامع البیان، تألیف ابن جریر طبری، الدر المنثور، تألیف جلال الدین سیوطی، التحریر و التنویر، تألیف ابن عاشور و التفسیر الکبیر، فخر رازی.

ب) تنزیلی

بیان المعانی علی حسب ترتیب النزول، تألیف سید عبدالقادر ملا حویش، التفسیر الحدیث، عبدالله دروزه و معارج التفکر و دقایق التدبر، تألیف حسن حنبله میدانی.

۲. منابع لغوی

العین، اثر خلیل بن احمد الفراهیدی، لسان العرب، تألیف ابن منظور، مجمع البحرین، تألیف فخرالدین طریحی، المفردات فی غریب القرآن، تألیف راغب اصفهانی و التحقیق، تألیف مصطفوی.

۳. منابع تاریخی

تاریخ طبری، الکامل، اثر ابن اثیر، فروغ ابدیت، تألیف جعفر سبحانی، موسوعه التاریخ الاسلامی، تألیف محمد هادی یوسفی غروی و تاریخ یعقوبی. نیز کتاب‌های دیگری چون اسباب نزول واحدی نیشابوری و مقاصد آیات و سوره‌ها تألیف محمد شحاته نیز استفاده شده است.

چهارم: روش تفسیری

از مهم‌ترین ویژگی‌های یک تفسیر، روش تفسیری آن است. مفسران

اساسی دارند که بنای بلند اصلاح و تربیت دینی را برپا می‌دارند. این موضوعات گام‌هایی هستند که به تدریج در گفتمان قرآنی وارد شده و با تکمیل و تثبیت آنها، فرد و جامعه گامی به کمال و سعادت خود نزدیک می‌شوند.^{۲۰}

۲. تفسیر سوره

این میحث برای هر دسته آیات در قالب چهار بخش عرضه شده است.

۱-۲. مقدمات قبل از ورود به اصل تفسیر

مفسر در این بخش دو کار را به عنوان مقدمه ورود به تفسیر انجام داده است. ابتدا دسته‌ای از آیات مرتبط با هم را که در بخش مقدمه در محتوای اجمالی به آن رسیده جدا نموده و با به‌کارگیری ترجمه‌ای روان، مخاطب را آماده تفسیر می‌کند.

۲-۲. تفسیر

در این بخش مفسر مجموعه آیات را که از قبل ترجمه و لغت‌شناسی کرده تفسیر می‌کند و به کشف مراد جدی از آن و دفع شبهات حول آیه می‌پردازد.

ایشان بر سادگی و روان بودن مطالب اهتمام داشته و به دور از نقل و نقد دیدگاه‌های دیگر مفسران، اما با توجه به نظرهای آنان دیدگاه خود را مطرح می‌کند. گاه مفسر از روایات تفسیری نیز برای نظر خویش شاهد می‌آورد؛ مانند آیه ۱ سوره زمزم که از التهذیب روایتی به نقل محمد بن مسلم از امام باقر (ع) نقل می‌کند: خداوند به پیامبر (ص) امر کرده که هر شب نماز به جا آورد، مگر آنکه برخی شب‌ها بر او بگذرد و او نماز شب نخواند.

از دیگر سوتلاش مفسر بر آن است تا ضمن تفسیر سوره معنای تفسیری از سوره را نیز به مخاطب منتقل کند.

۳. نکته‌ها

از کارهای شایسته که در این کتاب انجام شده جدا کردن تفسیر و تنزیل^{۲۱} از تطبیق^{۲۲} است. این بخش از محتوای کتاب بیشتر به مباحث تطبیقی اختصاص دارد که مفسر صلاح دیده آنها را برای جلوگیری از خلط مباحث از حوزه تفسیر جدا کند و خود در مقدمه کتاب از بخش تطبیقی چنین یاد کرده است: «گاه در مجموعه آیات تفسیر شده، نکته‌های لطیف تطبیقی به نظر آمده است که این نکته‌ها با عنوانی جداگانه توضیح داده می‌شود».^{۲۳}

۴. نکته‌های روش‌شناختی

۲۰. همگام با وحی، ج ۱، ص ۱۳۲.

۲۱. به موارد و مصادیقی که آیات قرآن به نام یا صفت به آنها پرداخته و در مورد آنها داوری نموده است تنزیل گفته می‌شود.

۲۲. گذراندن خطاب‌های آیات از موارد تنزیلی به موارد مشابه در غیر از مورد نزول با ضوابط خواصی را تطبیق گفته می‌شود.

۲۳. همگام با وحی، ج ۱، ص ۱۳۹.

جاوید آیت الله سبحانی و تفسیر موضوعی قرآن مجید آیت الله جوادی آملی از این جمله اند.

تفسیر همگام با وحی اسلوبی ترتیبی به ترتیب نزول است که از سوره علق، اولین سوره فرود آمده بر قلب پیامبر (ص) شروع و تا انتها به ترتیب نزول پیش می‌رود. باید گفت مفسر ضمن تفسیر ترتیبی به ارتباط مهم ترین موضوعات مطرح شده از سوره‌ها پرداخته است. در حقیقت می‌توان بخش ارتباط سوره را که در مقدمات هر سوره بحث می‌شود، نوعی پرداخت موضوعی سوره دانست.

هفتم: نقاط قوت و نوآوری های تفسیر

تفسیر همگام با وحی امتیازات و نقاط قوت زیادی دارد و سبکی نودر تفسیرنگاری است که بر اساس مقتضای مقاله به مواردی از آن پرداخته می‌شود:

۱. فواید سبک تفسیر تنزیلی

ابتدا به فواید این سبک تفسیری که در این اثر جلوه‌گر است و حتی دیگر آثار تفسیر تنزیلی از آن بی‌بهره یا کم‌بهره اند اشاره می‌کنیم.

۱.۱. فواید روش شناختی

نگارنده تفسیر معتقد است تنها سبکی که روش‌های تربیت دینی را به گونه‌ای منحصر به فرد ارائه می‌کند سبک تنزیلی است. از این رهگذر مهم ترین امتیاز این تفسیر در مقایسه با سایر تفاسیر ترتیبی مصحفی، کشف روش دینی است.

نویسنده کتاب در مقدمه بحثی جامع در این زمینه مطرح کرده که خواننده گرامی را به آن ارجاع می‌دهیم. گفتنی است نکات روش شناختی که در هر سوره یا در انتهای مجموعه‌ای از آیات به آن پرداخته شده است از ویژگی‌های ممتاز تغییر است.

۱-۲. فواید مرتبط با فرآیند فهم و تفسیر

مفسر در این زمینه مطالبی ارزنده مطرح کرده و بر آن است که این سبک افزون بر اینکه برای کسانی که به ترتیب نزول به تفسیرنگاری مبادرت می‌ورزند، برای مفسران دیگری که به سبک‌های دیگر دست به نگارش تفسیر برده‌اند مفید و مؤثر است و مراجعه به آن توصیه می‌شود.

۲. شکل نظام مند و ساختارمند تفسیر

اشکالی اساسی که به تفسیرنگاری بسیاری از مفسران وارد می‌شود، رعایت نکردن نظم در طرح مطالب است. مطالب عمیق با چیدمان آشفته مخاطب را سردرگم و حیران می‌کند، حال آنکه از محسنات تفسیر همگام با وحی آوردن مباحث به گونه‌ای منطقی و در جایگاه مناسب است. تفسیر جدای از تطبیق و لغت شناسی مناسب و دقیق مطرح گشته است. پیش از ورود به تفسیر، مقدماتی مفید و منظم طرح شده که در بحث‌های گذشته یاد شد.

برای فهم مراد جدی خدای متعال از روش‌های تفسیری مختلفی استفاده می‌کنند که مهم ترین آنها عبارتند از:

روش قرآن به قرآن، مانند تفسیر المیزان علامه طباطبایی. روش روایی، مثل تفسیر نور الثقلین حویزی یا الدر المنثور سیوطی. روش عقلی چون تفسیر ملاصدرا. روش اشاری (عرفانی- باطنی- رمزی) مثل لطائف الاشارات. روش علمی مثل تفسیر الجواهر طنطاوی.

در تقسیم دیگری روش‌های تفسیری را می‌توان به دو گروه اجتهادی جامع که شامل همه روش‌ها جز روایی صرف است و تفسیر به رأی که شیوه‌ای باطل در تفسیر قرآن است تقسیم کرد.^{۲۴}

با توجه به منابع مورد استفاده در تفسیر همگام با وحی و عملکرد مفسر در تفسیر، می‌توان روش این تفسیر را اجتهادی جامع دانست بدین معنا که مفسر از همه روش‌ها بهره برده است.

پنجم: گرایش تفسیری

یکی از مباحث مهم در مکاتب و روش‌های تفسیری، گرایش‌ها یا اتجاهات تفسیری است. بر این اساس، گرایش‌های تفسیری ویژگی‌ها و خصایص فکری یک مفسر است که پیش فرض‌ها و تراوش‌های فکری خود را در تفسیر اعمال می‌کند. گرایش‌های تفسیری را می‌توان به چند دسته تقسیم کرد:

گرایش مذهبی مانند گرایش تفسیر اثنی عشری، گرایش مکتبی مثل تفسیر معتزلی و گرایش عملی خاص که در تفسیر از ابزار مهم مفسر و دغدغه‌های ذهنی او به شمار می‌آید؛ مثل فقهی، فلسفی، اخلاقی، اجتماعی، تاریخی، تربیتی و جز آنها.^{۲۵}

تفسیر همگام با وحی را می‌توان تفسیری با گرایش اجتماعی دانست که مفسر تلاش دارد با بهره‌گیری از شیوه قرآن، مردم و جوانان را به سوی قرآن جذب کرده و دانش‌های موجود و سنت‌های اجتماعی را با قرآن منطبق نماید. نگاه تحول‌گرای مفسر و تلاش او برای دور کردن ذهن مخاطبان از مسائل خرافی و اوهام باعث پدید آمدن یکی از بهترین تفاسیر اجتماعی شده است و می‌توان این تفسیر را در کنار دیگر تفاسیر اجتماعی مثل المنار عبده، فی ظلال القرآن سید قطب، نمونه مکارم شیرازی و من وحی القرآن فضل الله از جمله آثار مهم اجتماعی به شمار آورد.

ششم: اسلوب تفسیری همگام وحی

تفاسیر پس از زمان پیامبر (ص) بیشتر به صورت ترتیبی نوشته شده است؛ به این صورت که از ابتدای مصحف، یعنی سوره حمد آغاز و تا پایان مصحف، یعنی سوره ناس پیش می‌رود. اسلوب دیگری که در قرن اخیر مورد اقبال مفسران واقع شده تفسیر موضوعی است. منشور

۲۴. روش‌ها و گرایش‌های تفسیر قرآن، محمدعلی رضایی اصفهانی، صص ۳۸ و ۴۶۴-۴۱۵.

۲۵. روش و گرایش‌های تفسیری، حسین علوی مهر، صص ۲۰۴.

زمینه‌ساز ایجاد چالش‌ها، درگیری‌ها، انفعال‌ها و واکنش‌ها در جامعه هدف‌گیری شده توسط قرآن بودند، به‌گونه‌ای که اگر این موضوعات نبود، هیچ یک از واکنش‌ها و چالش‌ها موضوعیت پیدا نمی‌کرد.^{۲۷} مفسر در سه جلد گام تحول را از میان سوره یا چند سوره کشف و ضمن تفسیر سوره‌ها به مخاطب ارائه می‌کند.

پیشنهادها

۱. چیدمان تفسیری مفسرگاهی با تغییراتی روبروست که بهتر بود رویه ثابت در پیش می‌گرفت. برای مثال نکات روش‌شناختی در جلد اول در پایان هر دسته آیات ذکر شده، ولی در جلد سوم این بحث به شکل کلی به انتهای تفسیر سوره انتقال یافته است.
۲. در جلد اول توجه به شأن نزول بسیار کم‌رنگ بوده و در جلد دوم و سوم تا حدودی بیش‌تر است شاید بتوان علت آن را تکامل یافتن کار تفسیری مفسر دانست.
۳. برداشت‌های به ترتیب نزولی مفسر با توجه به رویکرد نزولی‌اش نیازمند وضوح بیشتری بود تا از این رهگذر وجه تمایز آن با سایر تفاسیر روشن شود.
۴. به نظر می‌رسد اگر مفسر تمام انرژی خود را صرف مباحث تنزیلی می‌کرد بهتر بود.
۵. پیشنهاد می‌شود نمایه موضوعی به کتاب اضافه شود که استفاده از کتاب برای محققان آسان‌تر شود.

کتابنامه

۱. انوری، حسن؛ فرهنگ بزرگ سخن؛ تهران؛ سمت، ۱۳۸۱ ش.
۲. بازگان، مهدی؛ پایه پای وحی؛ ج ۳، تهران؛ انتشارات دفتر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۷.
۳. الجابری، محمد عابد؛ فهم القرآن الحکیم التفسیر الواضح حسب ترتیب النزول؛ بیروت؛ مرکز دراسات الوحده العربیه.
۴. دروزه؛ تفسیر الحدیث؛ قاهره؛ دار احیاء الکتب العربیه، ۱۳۸۳ ق.
۵. رضایی اصفهانی، محمدعلی، روش‌های گرایش‌های تفسیر قرآن، ج ۱، قم؛ انتشارات مرکز جهانی علوم اسلامی، ۱۳۸۲.
۶. طباطبایی، سیدمحمد حسین؛ قرآن در اسلام؛ بیروت؛ دار الکتب الاسلامیه.
۷. عقیقی بخشایشی؛ طبقات مفسرین شیعیه؛ ج ۱، قم؛ نشر نوید اسلام، ۱۳۸۲ ش.
۸. علوی مهر، حسین؛ روش و گرایش‌های تفسیری؛ ج ۱، قم؛ انتشارات اسوه، ۱۳۸۱.
۹. مدرسی، سیدمحمد تقی؛ من هدی القرآن، ج ۱، تهران؛ دار محبی الحسین، ۱۴۱۹ ق.
۱۰. معرفت، محمدهادی؛ التمهید فی علوم القرآن؛ قم؛ انتشارات ذوی القربی، ۱۳۸۶.
۱۱. معرفت، محمدهادی؛ تفسیر و مفسران؛ قم؛ التمهید، ۱۳۸۴ ش.
۱۲. ملا حویش، بیان المعانی؛ دمشق؛ مطبعه الترقی، ۱۳۸۲ ق.

۲۷. همگام با وحی، ج ۱، ص ۱۳۳.

۳. برجستگی‌های ویژه این تفسیر نسبت به تفاسیر هم‌نوع^{۲۶} با توجه به ویژگی‌های تفسیر همگام با وحی به جرأت می‌توان آن را مهم‌ترین اثر تفسیر تنزیلی در شیعه دانست و نیز نسبت به تفاسیر تنزیلی اهل سنت به ویژه التفسیر الحدیث (دروزه) و بیان المعانی (ملاحویش) امتیازات فراوانی دارد که از جمله آنهاست:

۳.۱. تلاش علمی برای دست‌یابی به جدول معتبر ترتیب نزول سوره‌ها

- مفسر محترم برای رسیدن به جدولی قابل اعتماد از ترتیب نزول سوره‌ها و آیات، تلاش‌های فراوانی انجام داده است و راهی را که شرق‌شناسان برای دست‌یابی به تاریخ‌گذاری قرآن رفته‌اند دنبال نکرده است و مسیر مختار ایشان بررسی نقل‌های تاریخی به صورت مبسوط است. مؤلف برای این امر مراحلی را طی نموده است که عبارتند از:
۱. جمع‌کردن حد اکثری جدول‌ها و گزارش‌های ترتیب نزول سوره‌ها و آیات.
 ۲. بررسی اعتبار منابع و اسناد این گزارش‌ها
 ۳. جمع‌کردن نقاط مشترک در بیان ترتیب سوره‌ها و آیات و تعیین نقاط افتراق آنها.
 ۴. یافتن سیاق موجود در محتوای سوره‌های مورد اتفاق جدول‌ها.
 ۵. مقایسه و بررسی موارد اختلاف با توجه به سیاق و تعیین نظر معتبر در میان آنها.
 ۶. توجه به ترتیب‌های مختلف در هنگام تفسیر سوره در صورت اختلاف.

این تلاش ستودنی با مراحل یادشده، در هیچ یک از تفاسیر مشابه مشاهده نمی‌شود. البته درباره دست‌یابی به جدول ترتیب نزول چالش‌هایی مطرح است که در بخش بعد خواهد آمد.

۳-۲. تناسب سوره‌ها

یافتن تناسب سوره در ترتیب فعلی مصحف امری دشوار و مورد انکار بسیاری از دانشمندان علوم قرآنی است. حق نیز آن است که تناسب سوره‌ها در ترتیب نزول طبیعی که در مدت ۲۳ سال بر قلب نازنین پیامبر (ص) نازل شده به اثبات نزدیک‌تر است. نویسنده در مقدمه تفسیر هر سوره، رابطه و تناسب سوره‌ها را معرفی و با استفاده از آن، بخش‌هایی از مرادهای نهفته در سوره‌ها و آیه‌های قرآن را کشف نموده است؛ حال آنکه در هیچ کدام از تفاسیر هم‌ردیف بدان پرداخته نشده است.

۳. کشف گام‌های تغییر و تحول دینی

به این بخش نه تنها در تفاسیر هم‌گون، بلکه در هیچ یک از تفاسیر تا زمان حاضر بدین صورت پرداخته نشده است. می‌توان کشف گام‌های تحول دینی از قرآن را مهم‌ترین دستاورد این مفسر از تفسیرنگاری تنزیلی دانست. نگارنده در تعریف گام تحول مینویسد: «موضوعاتی که

۲۶. مراد تفاسیر تنزیلی است.